

Žarko MULJAČIĆ
Miramarska 38
HR-10000 Zagreb

JEDNO NOVO VRELO ZA PROUČAVANJE SINTAKSE I PAREMIOLOGIJE

(Primjeri prebacivanja koda s talijanskoga na hrvatski u pismima
jedne dubrovačke vlasteoske obitelji s kraja 18. stoljeća)

Termini *jezik blizine* (njem. *Nähesprache*) i *jezik daljine* (njem. *Distanzsprache*) označuju opreku kako univerzalnih, tako i za pojedini jezik specifičnih karakteristika, vezanih za fizičku blizinu, odnosno daljinu sudionika u komunikacijskom činu. Telefon je bitno smanjio posljedice daljine. Još će ih više oslabiti najavljeno masovno uvođenje malih ekrana stvaranjem nesimulirane *face-to-face communication* pa će tako nekadašnja (navodno) maksimalna komunikacijska daljina (u kojoj se pružanje i primanje obavijesti ostvarivalo, prije izuma telefona, isključivo "skripturalno"), biti reducirana u, nazovimo je tako, minimalnu komunikacijsku blizinu.

Aristokrati nekih europskih naroda komunicirali su, u 18. stoljeću, s udaljenim kolegama u još težim uvjetima jer su se pri tom morali služiti, u skladu s tadašnjom društvenom praksom, nekim naučenim L2, čak i kad su korespondirali s istojezičnjacima, štoviše sa članovima svoje obitelji. Za njih je prebacivanje na L1, ma kako sporadično i kratko ono bilo, predstavljalo pokušaj da se *Distanzsprache* L2 počne pretvarati u *Distanzsprache* L1 pri čemu ne treba ispustiti iz vida da je za oba sudionika u korespondenciji L1 bio iz raznih (emotivnih, ekspresivnih, ekspeditivnih, često i "konspirativnih") pobuda kudikamo povoljniji izbor.

Po mom se mišljenju analiza takvih "umetaka" može pokazati veoma korisnom, možda čak i korisnijom, za upoznavanje istinskog govornog jezika i to ne samo onog njegovog dijela koji je tipičan za određeni sociolekt, nego što je proučavanje tekstova iz određenih književnih (komedija) i neknjiževnih (zapisnici određenih pravnih radnji, na pr. iskazi svjedoka, optuženika i sl.) žanrova koji su do nedavno bili jedino (ili glavno) vrelo za ispitivanje govornog jezika u periodima u kojima nisu postojala tehnička sredstva za registriranje ljudskog glasa i iz kojih se ne može naći nijedan živi govornik.

Očividno je, iako nije opće poznato, da su komediografi morali voditi računa o povijesti i tradiciji svog žanra i o višestaleškoj publici koju su željeli šarmirati ako ne i oduševiti, te da su zapisničari morali također respektirati pravne običaje u sažimanju onoga što su čuli, kako se ne bi zamjerali svojim pretpostavljenima. Sličnih namjera i obzira jedva da ima u korespondencijama između članova iste obitelji, makar se i tu moraju uzeti u obzir činiooci vezani za hijerarhijski odnos (na pr. na crti *otac – sin*), za razlike u dobi, spolu, obrazovanju i sl. Imam dojam da malobrojni “uzorci”, koje sam izdvojio i ponekad komentirao, pokazuju da je mali dio jednog hrvatskog sociolekta (iz samo jedne dubrovačke vlasteoske obitelji) bio prilično konzervativan u odnosu na govorni jezik drugih slojeva.

1. UVODNE NAPOMENE

1. Moj korpus¹ sadrži oko dvjesto pisama koja su Jakob (Jakobica) Baseljić (1720.–1805.) i njegova supruga Kata rođena Sorkočević (1729.–1792.), ponekad i njihova kći Deša (1759.–1804.), odnosno njen muž Baldo Gučetić (1745.–1817.), poslali svom sinu (odnosno bratu, odnosno šurjaku) Tomu Baseljiću (1756.–1806.) za vrijeme njegova duga izbjivanja iz domovine (studirao je po četiri semestra u Bernu i Göttingenu u razdoblju od jeseni 1781. do ljeta 1785.; živio je, kao muž barunice Marije von Born, u dva navrata u Beču: sasvim kratko 1786. i 1788.–1792.).² Njihov je ritam ovisio o tada postojećim redovnim poštanskim vezama koje su prometovale u normalnim prilikama dvaput mjesečno na pravcima: Dubrovnik – Mleci, Dubrovnik – Ancona odnosno Dubrovnik – Rije-

¹ Signatura: *Povijesni arhiv Dubrovnika (PAD): Arhiv obitelji Baseljić-Bassegli (AB). Korespondencija Toma Baseljića (C-2)*. Prvotni vlasnici, tj. obitelj Baseljić-Gučetić (Bassegli-Gozze), podijelili su tu prepisku na 12 konvoluta, od kojih su dva zanimljiva za ovu temu, tj.: 9. T. di Bassegli. *Lettere di famiglia* (1781–85); 6. *Lettere di Catterina di Bassegli, madre di Tommaso di Bassegli, scrittegli a Vienna* (1788–1792) (Napomena: tu ima i mnogo očevih pisama, tj. nešto manje od polovice). Samo jedno pismo iz tog niza zalutalo je u ABG (v. br. 27).

² Pošto je plemstvo Baseljića postojalo više stoljeća i bilo po rangu više (grof, tal. *conte*), dok je nevjesta bila plemenita tek u drugoj generaciji (naslov baruna dobio je za svoje znanstvene zasluge istom njen otac), o “dostojnosti” takva braka raspravljao je dubrovački Senat po dolasku mladog para u Dubrovnik 6. prosinca 1786. te ga je s malom većinom (15 : 11 glasova) odobrio. Mladi je par do travnja 1788., kad su krenuli u Beč preko Napulja, doživljavao u Gradu svakojakih neugodnosti (bojkot) od skoro svih drugih vlasteoskih obitelji. Stoga se Tomova supruga (1792. godine u još gorjoj situaciji, jer je osiromašjela) nije htjela izložiti novim ponižavanjima te je napustila svog muža i sina i nestala u nepoznatom pravcu. Nakon 1815. vratila se iz SAD u Beč i tražila od nasljednika svog muža, shodno bračnom ugovoru, povrat miraza u trostrukom iznosu i svega što mu je pripadalo, tako i korespondencije. Vjerojatno se zbog toga nisu sačuvala Tomova pisma roditeljima (usp. Muljačić, 1958a, str. 15, 23–26, osobito bilj. 29, iz koje je razvidno, da su se nasljednik Pavao (Palo) Baseljić-Gučetić, tj. najstariji sin pokojnikove sestre, i tužiteljica uspješno nagoditi bez suda i da su najveći dio knjižnice i arhiva ostali u Dubrovniku). Tu se nalazi i jedno pismo sestri Deši (Göttingen, 1. XII. 1783.), koje sadrži dva hrvatska umetka: *Descia moia draga* i *Sluga*. Usp. Muljačić, 1998, 238–240.

ka (ili Trst) (izvanredno slanje pošte bilo je moguće kad bi Dubrovačka Republika slala posebnu filjugu brzoplovku ili kad bi slično postupio francuski odnosno austrijski konzul u Dubrovniku ili neki drugi prijatelj obitelji Baseljić).³

Ta su pisma pisana dosta dobrim talijanskim književnim jezikom.⁴ Za našu je temu važno da mnoga od njih sadrže svojevrsne "umetke" na drugim jezicima (najviše na hrvatskom, zatim na latinskom i francuskom;⁵ našao sam čak i jednu, ne znam koliko točno reproduciranu, tursku poslovicu⁶). Radi se o fenomenu nazvanom *code-switching*.⁷ Njegovi se ostvaraji mogu pripisati raznim pobudama. Najvažnije mi se čine sljedeće tri: a) emotivno obraćanje dragom sinu (itd.) ne može se uvijek adekvatno izvesti na stranom jeziku; b) neke hrvatske rečenice pisane su s namjerom da razne cenzorske službe⁸ ne uspiju lako ili uopće saznati što adresanti (Tomovi roditelji) misle o politici svoje i drugih zemalja ili o svojoj novostečenoj austrijskoj svojti (ne toliko o samoj nevjesti koliko o njenu ocu, majci i sestri Josephini);⁹ c) nazivi za neke dubrovačke i orijentalne realije, pravne odnose i sl. teško se dadu prevesti (ili Tomovim roditelja nije bez zagledanja u kakav rječnik bio odmah raspoloživ talijanski ekvivalent).¹⁰ Ne spadaju ni u jednu od spomenutih skupina citati izjava osobe koje, zbog nježne

³ Za tadašnje poštanske veze v. Muljačić, 1963.

⁴ Pravopis im nije besprijekoran. Brojne grješke u bilježenju udvostručenih suglasnika ukazuju na njegovu mletačku varijantu.

⁵ Latinski se umetci tiču uglavnom poslovice i mudrih izreka; na francuskom su citati iz djela Fridriha Velikoga koji je, iako mu je materinji jezik bio njemački, bio autor vrlo dobrih francuskih djela u stihu. Usp. Muljačić, 2001. Zanimljive su i neke neadaptirane posuđenice, npr. germanizam *frach* i hispanizam *souratodos* (otac želi, 13. XI. 1788., C-2/9, pismo 10, da mu sin dade sašiti za 70 forinti te odjevne predmete).

⁶ Majka piše sinu 27. XI. 1789.: "...*iap-iap* (prima sentire e poi giudicare) ...", C-2/9, p. 51.

⁷ O realizacijama tog fenomena u obratnom smjeru, tj. o talijanskim umetcima u hrvatskim tekstovima (dubrovačke komedije 18. st.) sprema opsežnu monografiju mr. Lelija Sočanac koja je izdala već više manjih radova o istoj tematici.

⁸ Dubrovačke su vlasti, često i bez prave potrebe, otvarale sva pisma koja su stizala u Dubrovnik iz stvarno ili navodno okuženih krajeva, da bi ih raskužila (to se radilo vrlo primitivno, u pari uzavrelog octa; pri ponovnom kovertiranju znalo se desiti da pisma ne budu vraćena u istu omotnicu pa je bilo i malih diplomatskih skandala).

⁹ Josephina von Born (1768.–1793.), mlađa Marijina sestra, ipak se uspjela udati za tog prosca, grofa Anselma. Usp. Muljačić, 1958, 23, 31. I pored svega što mu se desilo, T. Baseljić se s njim dopisivao još početkom 1794., nakon što je "Peppi" umrla od porodijske groznice.

¹⁰ Npr.: *četvrtine* (*cetvartine*) "vrsta kmetskog podavanja", *giusdan* "novčarka od fine kože koja se proizvodila u Carigradu", *grebani* "hridi na kojima je sagrađen Dubrovnik". U neprevedive toponime i "mjesne oznake" spadaju i. o.: *na Tricrkve* (*na Trizerque*), *na Peskariji* (*na Pescarij*), *na vrh skale* (*na vrh scalle*). Takav je i atribut folklorne maske (*abito per maschera di Dievoica*). Prevediv je ali hrvatski "bolje zvuči" dvojni naziv za dvije obrtničke bratovštine (*papucijari* i *creugliari*). Ekspresivan je pl. tantum *poganije*: Majka 19. VIII. 1788. apostrofira hrvatski sina (*Tomo Draghi*) i izražava mu svoje zadovoljstvo (na talijanskom) da su njega i suprugu u Napulju svi (čak i kralj i njegov dvor) častili "*dove l'invidia e altre poganie non avevano loco*" (C-2/6, pismo 5).

dobi, nisu bile još naučile talijanski.¹¹ Ne računajući vlastita (osobna i zemljopisna) imena (odnosno nadimke), koja sadrže od jedne do triju riječi, našao sam pedesetak dužih primjera prebacivanja koda, od kojih najduži broji četrnaest riječi (v. broj 22). U nastavku ću spomenuti samo one primjere koji mi se čine značajnima za bolje poznavanje osobina aristokratskog sociolekta na osnovi idiolekata samo jedne dubrovačke vlasteoske obitelji. Za potpunije poznavanje njegovih internih varijacija po određenim kriterijima (po “čistoći krvi”,¹² ulozu u privredi,¹³ vanjskopolitičkim opredjeljenjima,¹⁴ spolu, dobi, obrazovanju itd.) bilo bi potrebno raspolagati analognim podacima za sve odrasle opismenjene članove i članice tog staleža (dakle za oko petstotina idiolekata od nešto većeg totala),¹⁵ za što ne postoje dovoljne predradnje. Prije nego prijeđem na grupiranje odabranih hrvatskih umetaka (konkretno samo onih dužih), moram reći par riječi o tematici. Oba studirana četverogodišnja svjedoče o zanimanju roditelja za tjelesno i duševno zdravlje njihova jedinca koji je ne sasvim mlad, u dvadesetipetoj godini, krenuo na studij u relativno nepoznato i daleko inozemstvo (Švicarsku i izboru kneževinu Hannover čiji je zemaljski poglavar tada bio identičan s britanskim kraljem). Tomo je bio sklon nepotrebnom trošenju na užtrb nužnoga. U potonje je spadala i poštarina za informiranje roditelja o zdravlju i napretku u studiju prava (skoro nikakvome, jer su ga više nego *scientia iusti et aequi* zanimale fizika, kemija, filozofija, jahanje, planinarenje, putovanja, ljubakanje itd.). Nesretni otac nije bio u stanju namaknuti dovoljna sredstva za sve te djelatnosti isključivo iz *bačve* (dakle od prodaje finih sorta vina, kojima su loša godina i građ često znatno reducirali količine teoretski predviđene za berbu; v. br. 28).

¹¹ Otac javlja 5. XI. 1784. (C–2/9, p. 80) da je mali Palo Gučetić koji zna da ujaka Toma zanimaju prirodine, našao u Trstenome vrlo neobičan kamen i predao mu ga s riječima: “Ovo sam skupio za dunda Toma” (*Ovo sam skupio za dunda Toma*).

¹² Taj je “kriterij” bio bitan za stvaranje političkih stranaka koje su protivnici zvali *salamankezi*, odnosno *sorbonezi*. O etimonima tih politonima (koji nemaju veze sa studiranjem u Salamanci ili u Parizu) v. Muljačić, 1959a, 1959b, 2001.

¹³ Na toj osnovi razlikovale su se vlasteoske obitelji koje su uglavnom živjele od agrarne rente (*entratisti*) od onih koje su se bogatile ulaganjem u brodove i vanjsku trgovinu (*mariittimi*). Usp. Muljačić, 2001.

¹⁴ Do ca. 1785. skoro svi su članovi Senata bili neutralisti (razlike na koju će se velesilu ili snažnu državu osloniti da bi se sačuvali od preziranja Venecije nisu bile bitne: u obzir su dolazila oba “zaštitnika”, tj. Otomansko Carstvo i Hrvatsko-Ugarsko Kraljevstvo (kraće: Austrija), zatim Španjolska i Napuljska Kraljevina. Nakon tog datuma kriteriji su se promijenili (Austrija ili Turska; nakon 1789. Austrija ili Francuska).

¹⁵ Na razmeđu 18. i 19. st. dubrovačka je vlastela brojila između 600 i 700 osoba, od kojih je bilo oko 120 punoljetnih muškaraca. Ti su jedini mogli postati skoro automatski (ako su završili gimnazijsku naobrazbu) članovi Velikog vijeća i zatim izborom članovi drugih vijeća i kolektivnih organa vlasti. Taj je broj (600–700) iznosio oko 2% sveukupnog pučanstva Republike (oko 30.000 duša) odnosno oko 14% stanovnika glavnog grada koji je, bez Gruža, imao oko 5.000 stanovnika. Usp: Čosić, 1999.

Kroz cijelo razdoblje od 1781. do 1792. za Dubrovnik su od životne važnosti bili izgledi i rezultati zadnjeg austrijsko-turskog rata (1787.–1791.) koji se dugo očekivao. Austrija, u savezu s Rusijom, uspjela je doduše više puta poraziti otomanske vojske, ali ne hametice kako se nadao dio dubrovačkog vladajućeg sloja (u koji su spadali i senatori iz obitelji Baseljić i Sorkočević). Rezultat je bio mršav. Austrija se morala zadovoljiti malim korekturama granice u Istočnoj Lici ali je Beograd morala vratiti Otomanskom Carstvu. A nadanja su bila mnogo ambicioznija. Austrija i Rusija trebale su dogovorno podijeliti skoro sav Balkan crtom koja dijagonalno spaja luku Valonu (Albanija) i Željezna Vrata (na Dunavu); što više, Austrija je namjeravala prisiliti Mletačku Republiku da joj ustupi Istru i Dalmaciju u zamjenu za Kretu i neke druge grčke otoke koji su toj republici nekoć pripadali. Kako su vlasti Dubrovačke Republike “zažmirile” i šutke dopustile da austrijski obavještajci i kuriri preko njena ozemlja drže vezu s jednim malim odredom iskrcanim na današnjem Crnogorskom Primorju, to se “u kuloarima” pričalo da će za tu i još neke “usluge” Austrija nagraditi Dubrovačku Republiku “pristojno” velikim dijelom pogranične Hercegovine (vjer. Popovim Poljem), čime Dubrovnik ne bi morao u budućnosti uvoziti iz Albanije, Italije i Odese žitarice i meso za najveći dio godine (domaća je proizvodnja tih artikala jedva pokrivala potrebe za jedan mjesec¹⁶).

Financijske teškoće Tomove obitelji prisutne i prije rođenja jedinca Jakobice (Beč, 27. lipnja 1791.) znatno su se uvećale kad je malo nakon toga umro njegov tast Ignaz von Born ostavivši mnogo dugova (zaručnik Tomove šurjakinje Josephine odugovlačio je sa ženidbom dok nije bio siguran da mu obećani miraz nije propao u bankrotu; v. o tome aluziju u br. 27). Tomove je roditelje boljelo što ih Born nije cijenio, iako je stalno nastojao da na njih svali veći dio svote potrebne za život njihova sina i svoje kćeri.¹⁷ Kako pozivi na skromnost iz Dubrovnika nisu nailazili na odjek (v. br. 23, 28), Tomovi su roditelji zvali sina i snahu da se sa sinom presele za stalno u Dubrovnik.¹⁸ Boljelo ih je također što je Tomo, bora-veći dugo u nekatoličkim zemljama a zatim u formalno katoličkoj, a u stvari slobodnozidarskoj sredini u Beču (Born je bio veliki meštar jedne vodeće masonske lože), postao teistom koji nije dijelio njihovo (osobito majčino) bezrezervno ufanje u Providnost (v. br. 26).

¹⁶ Usp. Muljačić, 1952; 1953; 1957; 1958b.

¹⁷ Otac se 29. V. 1789. žali sinu da Born bljuje na nj satirični otrov, kao da je on, koji u zadnjih osam godina nije za sebe potrošio ni deset dukata, jer je sve što je zaradio slao njemu (sinu), za sve kriv. Kako Tomo ne zna kako se sve teško stiče, jer su ga uvijek drugi financirali, troši za nepotrebno, a nema za potrebno. Pri tome on, bolesni starac, trpi kao Krist a najvećma ga boli što ga Born smatra budalom (tal. *coglione*). Cfr. C–2/6, p. 33.

¹⁸ O tome roditelji pišu u nizu pisama od 29. ožujka 1790. dalje (v. C–2/6, p. 59). V. osobito pismo br. 92 od 3. XII. 1791. (ističu da se za novac potreban za jedan mjesec življenja u Beču može u Dubrovniku vrlo dobro živjeti godinu dana).

2. BITNI DIO KORPUSA

Primjeri se objavljuju po današnjem pravopisu pri čemu se izostavljaju glasovi koji nisu zabilježeni (npr. dočetak –j u 2. licu jednine imperativa). Zanimljivo je da osim niza “čistih” savjeta u zapovjednom načinu postoje imperativi praćeni poslovicama koje su semantički zapravo neizravni imperativi (rjeđe poslovice prethodi imperativu ili dolazi sama za sebe).

- (1) *Moj Tomo, čuva (sic) se. Timor Domini, inizium sapienzie (sic) (12. VI. 1781.)*
- (2) *Čuva se, moj Tomo; što i ne bi za tebe (sic), čini za mene (2. III. 1782.)*
- (3) *Čuvaj se, moj Tomo, i za sebe i za nas (26. II. 1784.)*
- (4) *Budi dobar, a sve¹⁹ će bit dobro (3. III. 1782.)*
- (5) *Budi dobar i Bog s Tobom (17. VII. 1782.)*
- (6) *Moj Tomo, nije ti raja na svijetu,²⁰ budi krepostan (17. VII. 1782.)*
- (7) *Nemo (sic) Ti ko Arboscèli,²¹ aspetarlo medico e trovarlo cativo legista (sic) (17. VII. 1782.)*
- (8) *Sve je odmaknut se od kraja (17. V. 1781.)*
- (9) *Bolje ljuski (sic), a manje turski (28. IV. 1784.)*
- (10) *Veće ljuske (sic), a manje turske (sic) (9. V. 1791.)*
- (11) *Sad ću, sad ću ... nemo (sic) moja Majko (5. III. 1783.)²²*
- (12) *Poznat je ko manjka, i sluga (23. X. 1781.)*
- (13) *Dodi, moj dragi Tomo, ja ne mogu živjet bez tebe (13. I. 1785.)*
- (14) *Il padre Fabri la riverisce, e le fa sapere da on raste i rastapa se čujuć tvoje hvale privelike (25. IX. 1782.)*
- (15) *Ostavi nove er stega forse fermavaju knjige (25. IX. 1782.)*

N. B. Otac mu je povećao mjesečnu pomoć da može pohađati školu jahanja. Na žalost neće moći putovati u Dubrovnik jašući preko Bosne

- (16) *er su se pomirili (26. II. 1784.)*

Skandala u obiteljima protivne stranke (tj. sorboneza) ima sve više:

¹⁹ Baseljići pišu *sfe*.

²⁰ Radi se o kalku tal. konstrukta *non c'è*.

²¹ Diego Arboscèli (1727.–1788.), pohrvaćen kao Didak Dubravica, bio je dipl. pravnik i pisac osrednjih latinskih i hrvatskih stihova. Usp. Körbler (1913), Štefanić (1945). U tom primjeru talijanske geminate nedostaju i u: *aspettarlo, cattivo, leggista*.

²² Uvidom u pun (talijanski) tekst majčina pisma razvidno je da se hrvatski umetci odnose na dva Tomova nedostatka: manu rijetkog pisanja roditeljima (“*Sad chiu, sad chiu vi seguita a Berna*”) i neredovito opsluživanje vjerskih dužnosti čime “se isticao” već u Dubrovniku. Majka mu, *omissis*, stavlja na srce: “*Siate atento adempire i obblighi della nostra Religione; mi sembra sentirvi dire nemo moia Maico ...*”.

(17) *Cijeli su svi inbrici (sic, mj. ibrici) (17. VII. 1781.)*

Neki Bunić namlatio je nekog Džamanjića jer mu je ovaj krišom posjećivao ženu. To je i zaslužio, i Bog ga je kaznio:

(18) *Vedete, plata ide za vrata (21. IV. 1782.)*

* * * * *

U bečkom razdoblju (1788.–1792.) u prvom su planu napetosti između Baseljića i Bornovih te, unutar nekoć jedinstvene “naše stranke”, između Baseljića i (Lukše i Miha) Sorkočevića.

(19) *Moj Tomo, čuva (sic) tvoje zdravje (sic) (30. XI. 1788.)*

(20) *Erbo su umiljani, zato su dobri (20. II. 1789.)²³*

(21) *S tezijem konjima nahodiš se (30. V. 1789.)*

(22) *Nije taki bio moj siromak StareMBER ... Vele ti se puta sfogo, izjado sa mnom (14. VIII. 1789.)²⁴*

Majka savjetuje sinu da bude štedljiv

(23) *er nadimajući se ko žaba pucaš (29. III. 1790.)*

Pošto se otac za nj brine, Tomo se ne mora upuštati u riskantne poslove kao onaj

(24) *ko nema smokve za obisit se (9. VIII. 1790.)*

Iako ocu, tad već umornom sedamdesetgodišnjaku, nije lako, on se trudi da pomogne sinu što mu, Božjom pomoću, polazi za rukom bolje nego je majka mogla zamisliti.

(25) *Bog pomaga bolje nego sam mogla suponjat (9. VIII. 1790.)*

I pored izvjesnih ne lakih zdravstvenih problema majka ne gubi nadu

(26) *Biće (sic) što Bog ustije (sic, bez h) (11. X. 1790.)*

²³ Majka, razumije se, više cijeni političko djelovanje svog muža, nego ono svoje braće: državnika i muzičara Lukše (1734.–1789.) i pjesnika Miha (1739.–1796.), od kojih prvog smatra egzaltiranim, nekoliko mjeseci kasnije i ludim (ubio se skokom iz prozora rujna 1789., nakon što je njegova politika djelatnog povezivanja s Austrijom doživjela slom) a drugog stihotvorcem. Baseljići su s Mihom imali i imovinskih razmirica. Toj izjavi prethodi talijanska konstatacija da je Miho opet “pristojan”. Zbog čega su obojica “poniženi”, nije moguće dokučiti.

²⁴ Grof Rüdiger von Starhemberg, odvjetak jedne vrlo ugledne obitelji koja je Austriji dala mnoge diplomate i vojskovođe, boravio je u Dubrovniku i okolici od kolovoza 1788. do svoje smrti (umro je 7. srpnja 1789. kupajući se na plaži kod Srebrenoga i pokopan je dan kasnije, noću, u dominikanskoj crkvi (Rozario) u Dubrovniku). Usp. Muljačić, 1953). Na žalost nitko još nije proučio u bečkim arhivima svrhu i tijek njegove misije u Dubrovniku. On je rado dolazio na posijela u salon prijateljske obitelji Baseljić, gdje su se sastajali svi “turkofobi”, na pr. ruski konzul Gicha, opat Brnja Džamanjić koji je u latinskim distisima opjevao pad turske utvrde Očakova u ruske ruke, napuljski diplomat Boragine i dr.

Jedno važno pismo koje sadrži dva duga hrvatska umetka tiče se Tomova teška stanja nakon Bornove smrti. Ono je zalutalo u *Arhiv Baseljić-Gučetić (ABG)*, svežanj 79, alegat A, sine data. Majka želi znati:

(27) *Permetete che vi domandi come siete rimasti voi altri in questo naufragio, hotje²⁵ li se hitit kraj s krajem i akomodat se konjata vjerena.*

(28) *Akomodaj kunjadu i pravi dugove koji s kutlima²⁶ se ne plaćaju, che la grandine questa volta a levato anche questi*

Pošto iz drugih vrela znamo da se Josephine udala 1791. god., to je pismo iz te godine.

Dodajmo najzad da je Jakobica Baseljić za života prenio na sina neko imanje kod sela Vručice na Pelješcu. U službenim je knjigama (*Lam. crim.*, sv. 194, fol. 39 verso) zabilježeno 21. ožujka 1790. da je državni organ (tzv. *zdur*) na terenu gromkim glasom pročitao tu izmjenju u zemljišniku i ujedno zaprijetio svima koji bi se usudili ometati novog vlasnika u posjedu te nekretnine.

(29) ... *zalićio je pjenu iz jedne knjige, koju je držo u ruci, i lego, to jes lićio je na ovi način: "Puče mali i veliki. Stavljam u poses gospara Toma Bassegli i gospara Jakobicu ko prokuratora rečenoga gospara Toma po riječi gospode Suđa od ovezijeh zemalja, i da ne ima niko činit pute, pastit i sjeći drva na rečenim zemljami".*

3. O ČEMU SVJEDOČE ZABILJEŽENI LIKOVI

FONETSKE ZNAČAJKE:

- a) uz poneke tvrdokorne ikavizme (br. 14, 24) supostoje relativno rijetki hiperjekavizmi (br. 21, 26); v. i br. 29;
- b) kontrakcija *-ao > -o* bilo kog porijekla je stopostotna (br. 7, 22 dvaput, 23); v. i br. 29;
- c) jedan jedini primjer dokazuje nestanak palatalnog likvida (br. 19); br. 29 ga čuva;
- d) ako se ne radi o *lapsus calami*, poneki *h* nestaje (br. 26) odnosno postaje *k* (br. 22);
- e) upotreba digrafa *tj* umjesto očekivanog *ch* (br. 27) dokazivala bi, ako nije *lapsus calami*, nedovršenost novijeg jotovanja;

²⁵ Iz grafije triju skupa napisanih riječi (*hotielise*) moglo bi se zaključiti, da u idiolektu Kate Baseljić oblik 3. lica jednine prezenta glagola *hotjeti* sadrži grupu *tj* (ili lagano palatalizirani glas *t*), ali ne još *ć* za koji je uobičajeni način pisanja bio *ch*.

²⁶ Lik *kutao*, gen. *kutla*, s. m., značio je u Dubrovniku "posuda s ručicom kojom se mjeri vino".

- f) brojni infinitivi završavaju na *-t* (br. 4, 8, 12–13, 24–25, 27 dvaput); nema ni traga kasnijeg trenda ispadanja tog *t*; v. i tri infinitiva u br. 29;
- g) Baseljci iza bezvučnog sibilanta sistematski bilježe *f* (br. 4, 8) slijedeći (možda nesvjesno) naviku B. Kašića; nisam ih u tome slijedio.

MORFOLOŠKE ZNAČAJKE:

- a) skoro svi likovi 2. lica jednine imperativa napisani su bez *-j* (br. 1–2, 7, 19, ali, sa *-j*, br. 3, 28);
- b) beziznimni su oblici pokazne zamjenice *s e* (br. 15, 21); v. i br. 29;
- c) beziznimni su likovi *er, erbo* (br. 15, 16, 20, 23);
- d) bezizniman je lik *ko* “tko” (br. 12, 24); v. i *niko* (br. 29);
- e) još živi, u *ARj* kao stariji dokumentirani lik, *pomaga* “pomaže” (br. 25).

SINTAKTIČKE ZNAČAJKE:

- a) nehrvatski položaj atributa (očito pod talijanskim utjecajem) (br. 14, 27);
- b) red riječi, osobito klitika, slične provenijencije (br. 21, 22, 28);
- c) nehrvatska upotreba povratne i povratno-posvojne zamjenice (br. 2, 19, ali pravilno br. 3);
- d) konstrukt koji imitira latinski gerund (br. 12);
- e) instrumental sredstva s nepotrebnim prijedlogom *s* (br. 28);
- f) nehrvatski konstrukt po tipu NON EST (umjesto NON HABETUR) (br. 6);

Nažalost nema zabilježenih dativa i lokativa imenica u pluralu. Novoštokavski instrumental (br. 21) pokazuje, što je statistički utvrdio Laznibat, da je instr. pl. u 18. st. beziznimno na *-ima*.

LEKSIČKE CRTE:

- a) rekordan broj posuđenica (tri i tuđi semantizam hrv. glagola *ostaviti*) pokazuje br. 15;
- b) potreba da se ditologijom objasni posuđenica nazočna je samo u br. 22;
- c) prekršaji dubrovačke norme u br. 18, tj. *plata* i gen. *vrata* (br. 18), “uvjetuju se” kako se ne bi upropastio srok;
- d) veznik *a* znači “i” (br. 4);
- e) relativno recentna posuđenica (od tal. *umiliare* “poniziti”, br. 20) čuva palatalni likvid (možda da ne dođe do konfuzije s trpnim pridjevom od *umijati*).

Do obimnijih dijakronih rezultata mogli bismo doći ako bismo usporedili podatke iz većeg broja aristokratskih idiolekata s kraja 18. st. s onima kojima raspoložemo za sredinu i kraj 17. st. (usp. Deanovićevu studiju o Franu Gunduliću,

1630.–1700., jedinom dosad poznatom austrijskom feldmaršalu iz Dubrovnika) i s onima koje bismo još mogli otkriti u korespondencijama Dubrovčana iz tog razdoblja. Ne bi bilo suvišno usporediti aristokratske idiolekte iz 18. i 17. st. s onima dubrovačkih administrativaca i diplomata građanskog porijekla. Usp. br. 29, Laznibat 1996, i mnoge studije u S. Berković (izd.) (1988) (od kojih mi se najvažnijom čini ona V. Miović-Perić, koja je, uz mnoge tu navedene studije, objavila i jednu izvrsnu monografiju (1997) koja sadrži *in extenso* velik broj diplomatskih akata na hrvatskome, napisanih kroz zadnja dva stoljeća dubrovačke državnosti).²⁷ I, konačno, u dubrovačkim je komedijama vrlo bogato zastupan *code-switching* u obrnutom smjeru, jer one sadrže brojne talijanske umetke integrirane u hrvatskim tekstovima.²⁸

UPOTRIJEBLJENA DJELA

- Berković, Svjetlan (ur.) (1998), *Diplomacija Dubrovačke Republike. Međunarodni simpozij, Dubrovnik, 3.–5. rujna 1997.*, Zagreb, Diplomatska akademija Ministarstva vanjskih poslova Republike Hrvatske – Sveučilište u Zagrebu – Međunarodno središte hrvatskih sveučilišta Dubrovnik.
- Ćosić, Stjepan (1999), *Dubrovnik nakon pada Republike*, Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. *Posebna izdanja. Monografije. Knjiga 17.*
- Deanović, Mirko (1948), “Frano Dživa Gundulića i njegov put u Moskvu 1655. g.”, *Starine*, 41, Zagreb, JAZU, 7–59.
- Körbler, Đuro (1913), “Dubrovčanin Petar Bianchi i nećak mu Didak Dubravica-Arboscelli. Prilog za povijest hrvatskoga latinizma u XVIII. vijeku”, *Rad JAZU*, 196, 1–52.
- Laznibat, Velimir (1996), *Govor Dubrovnika u 17. i 18. stoljeću (na osnovi arhivskih spisa)*, Mostar, Sveučilište.
- Milroy, James (1998), “Exploring Linguistic Variation to Explain Language Change”, *Sociolinguistica*, 12, Tübingen, Max Niemeyer Verlag, 39–52.
- Miović-Perić, Vesna (1997), *Na razmeđu. Osmansko-dubrovačka granica (1667.–1805.)*, Dubrovnik, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku. *Posebna izdanja. Monografije. Knjiga 14.*

²⁷ Glede staleža koji promovira leksičke i druge inovacije postojali su i još postoje teoretski prijedori: po jednima je to obvezno viši sloj koji nameće svoj način govora nižim slojevima; po drugima to može biti samo niži sloj, jer bi taj trebao *per definitionem* biti “progresivan”. J. Milroy (1998) nije isključiv, jer mu je oboje moguće. V. poglavlje *Change from Above and Change from Below*, str. 44–46.

²⁸ S tom se temom u zadnje doba bavi s velikim uspjehom mr. Lelija Sočanac (2000, 2001).

- Ista (1998), "Metode dubrovačke diplomacije u kontaktima s Osmanlijama", u: Berković, Svetlan (ur.), *nav. dj.*, 243–252.
- Muljačić, Žarko (1952), "Dubrovački izvještaj o prilikama u Hercegovini u proljeće 1788. godine", *Godišnjak Istoriskog društva Bosne i Hercegovine*, 4, 277–285.
- Isti (1953), "Prilog politici Dubrovnika za austrijsko-turskog rata 1788/89", *Historijski zbornik*, 6, 25–32.
- Isti (1957), "Grad Rijeka i okolica 1782. god. (prema dnevniku dubrovačkog diplomata Lukše Sorkočevića)", *Naše more*, 4:1, 44–45.
- Isti (1958a), *Tomo Basiljević-Bassegli, predstavnik prosvjećenja u Dubrovniku*, Beograd, SANU, *Pos. izd. knj. CCXCIX, Od. lit. i jez. knj.* 8.
- Isti (1958b), "Dubrovnik i prva faza austriske akcije u Crnoj Gori 1788. god.", *Istoriski zapisi*, XI, 14:1–2, 94–112.
- Isti (1959a), "O strankama u starom Dubrovniku (Prilog povijesti dubrovačkog društva 18. stoljeća)", *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, VI–VII, 25–40.
- Isti (1959b), "Salamankezi i Sorbonezi u Dubrovniku. Prilog etimologiji naših političkih naziva", *Filologija*, 2, 161–173.
- Isti (1962–63), "Pomorske i kopнено-pomorske poštanske veze starog Dubrovnika", *Naše more*, 9:5–6 (1962), 184–186; 10:1 (1963), 12–17.
- Isti (1973), "La Repubblica di Ragusa e la 'Posta di Napoli' (1743–1806)", u: Palumbo, Pier Fausto (izd.), *Momenti e problemi della storia due Sponde adriatiche*. Atti del I° Congresso internazionale sulle relazioni fra le due Sponde adriatiche (Brindisi – Lecce – Taranto, 15–18 ottobre 1971), Lecce, 159–178.
- Isti (1996), "Tomo Baseljić u Beču", *Dubrovački horizonti*, XXVII:br. 36, Zagreb, 71–80.
- Isti (1998), "Tomo Baseljić u Göttingenu", *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, 36, 227–247.
- Isti (2001), "Tomo Baseljić-Bassegli, oratore e scrittore in sei lingue", u: Ferluga-Petronio, Fedora (ur.), *Treći međunarodni seminar "Plurilingvizam u Europi u 18. stoljeću"*, *Dubrovnik*, 14.–19. lipnja 2000. (u tisku).
- Sočanac, Lelija (2000), "Codeswitching in 18th Century Ragusan Comedies", u: Orioles, Vincenzo (ur.), *Documenti letterari del plurilinguismo*, Roma, Editore Il Calamo, 399–410.
- Ista (2001), *Talijanizmi u hrvatskom književnom jeziku*, Zagreb, Doktorska disertacija. Usp. osobito § *Prebacivanje kodova u dubrovačkoj dramskoj književnosti*.
- Štefanić, Vjekoslav (1945), "Dubravica-Arboscelli, Didak", *Hrvatska enciklopedija*, sv. V, Zagreb, HIBZ, 360.

Una nuova fonte per lo studio della sintassi e della paremiologia (Esempi di code-switching dall'italiano in croato nella corrispondenza fra i membri di una famiglia aristocratica nella Dubrovnik del secondo Settecento)

Riassunto

L'Autore ha studiato più di duecento lettere scritte in sostanza in italiano e indirizzate all'illuminista croato Tomo Baseljić-Bassegli (1756–1806) dai suoi genitori e altri parenti durante la sua lunga permanenza fuori patria: a Berna e a Gottinga dove si era iscritto allo studio di giurisprudenza (1781–1785) e a Vienna dove visse durante un quadriennio come marito della baronessa Marie von Born fino alla sua fuga nel 1792. Tali lettere contengono molti brevi passi in altre lingue (in francese, in latino e, soprattutto, in croato di Dubrovnik). L'autore ha analizzato una trentina di questi "cambiamenti di codice" in croato che devono la loro origine a motivi emotivi, espressivi, sbrigativi e "conspirativi" (per evitare che i censori di varie potenze straniere e così pure certi membri poco simpatici o troppo curiosi della famiglia della nuora austriaca possano apprendere cosa pensavano il padre e la madre del Nostro sulle loro azioni diplomatiche e militari o private, poco amichevoli nei confronti del Baseljić, disoccupato e come tale dipendente da "aiuti" finanziari da parte del padre e del suocero).

Sebbene queste lettere illustrino soltanto il croato parlato di una famiglia aristocratica di Dubrovnik, l'autore è del parere che questo socioletto debba essere stato abbastanza conservativo in tutti i suoi sottosistemi, a giudicare da determinate fonie (di stampo ikavo), forme morfologiche e lessicali. Ulteriori ricerche che dovrebbero abbracciare testi analoghi scritti da altri nobili ragusei dovrebbero dimostrare l'omogeneità o meno di tale socioletto, parlato da all'incirca settecento persone nobili, ossia dal 2% della popolazione totale di quel piccolo stato (che contava ca. trentamila abitanti e rappresentava in quel tempo l'unico stato croato riconosciuto internazionalmente), "abolito" da Napoleone nel 1808 e incorporato pochi anni dopo nell'Impero Austriaco (1815).

Ključne riječi: hrvatski aristogratski sociolekt (Dubrovnik, 1781.–1792.), poslovice, prebacivanje koda (talijanski → hrvatski)

Key words: Croatian aristocratic sociolect, (Dubrovnik, 1781–1792.), proverbs, code-switching (Italian → Croatian)